

คนจนกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชนบท

อาหวัง ล่าม่วย¹

บทนำ

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งผู้บริหารเศรษฐกิจและประชาชนทั่วไปปรารถนาจะให้เกิดขึ้นในประเทศ ทุกฝ่ายคาดหวังว่าเมื่อเศรษฐกิจเจริญเติบโตแล้ว ความยากจนของประชาชนในประเทศก็จะบรรเทาลง ดังนั้นนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจึงเป็นนโยบายที่เอื้อต่อการลงทุนและการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกสาขาการผลิตตอบสนองต่อนโยบายเศรษฐกิจที่รัฐบาลกำหนดขึ้น ประชาชนในทุกพื้นที่และองค์กรธุรกิจทุกแห่งเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา

บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอให้เห็นว่า ขณะที่เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตขยายตัวก็จะมีประชากรกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบอาชีพในภาคการเกษตรซึ่งอาศัยอยู่ในเขตชนบทต้องกลายเป็นคนยากจนเพราะการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แต่ได้รับผลตอบแทนจากการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจไม่เต็มที่ บางรายรุนแรงถึงขนาดต้องสูญเสียปัจจัยการผลิต คนยากจนเหล่านี้จึงต้องปรับตัวในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและปรับวิถีชีวิตเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนเหล่านี้มีลักษณะแบบใดและส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศอย่างไร ปัญหาดังกล่าวผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรดำเนินการอย่างไร เพื่อให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวสามารถมีชีวิตความเป็นอยู่เหมือนกับคนอื่น ๆ ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

บทความนี้นิยามคนจนหมายถึง บุคคลที่ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองและครอบครัวหรือเคยมีแต่ต้องสูญเสียไปเพราะการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ขณะเดียวกันบุคคลดังกล่าวก็ขาดทักษะความชำนาญสำหรับ

การทำงานนอกภาคการเกษตรจึงต้องทำงานหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวอยู่ในเขตชนบท

ดังนั้นถ้าต้องการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ต้องยอมรับเรื่องความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ เราจึงพบว่า การกระจายรายได้ของประเทศกำลังพัฒนามีความเหลื่อมล้ำกันมากที่สุด

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับความรุนแรงของความยากจน

จากความคาดหวังเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการบรรเทาความยากจน ถ้าพิจารณาเชิงปริมาณ โดยพิจารณาจากจำนวนประชากรที่อยู่ใต้เส้นความยากจนซึ่งเป็นเกณฑ์การวัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ก็จะพบว่าจำนวนคนจนในประเทศไทยลดลงจาก 16.5 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2505 เหลือเพียง 7.85 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2535 (บุญลือ เดชารินทร์, 2538 : 34) ขณะเดียวกันสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรซึ่งกำหนดเส้นความยากจนของปี พ.ศ. 2536 ที่ระดับรายได้ 6,500 บาทต่อคนต่อปีก็รายงานว่าในปี พ.ศ. 2536 มีครัวเรือนที่อยู่ใต้เส้นความยากจนถึง 2.83 ล้านครัวเรือน และร้อยละ 55 ของครัวเรือนดังกล่าวอยู่ในภาคการเกษตร (อภิชาติ พงษ์ศรีพิฑูลชัย, 2539 : 26) ส่วนจังหวัดชายแดนภาคใต้มีครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความจนในปี พ.ศ. 2536 จำนวน 26,955 ครัวเรือน แต่ถ้าพิจารณาความยากจนจากอัตราส่วนรายได้รวมของประชากร

¹อาจารย์แผนกวิชาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำที่สุดซึ่งเป็นเกณฑ์การวัดความยากจนแบบสัมพัทธ์ก็จะพบว่าอัตราส่วนรายได้ของประชากรกลุ่มดังกล่าวลดลงดังตารางที่ 1

เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ต้องยอมรับเรื่องความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ เราจึงพบว่าการกระจายรายได้ของประเทศกำลังพัฒนามีความเหลื่อมล้ำกันมากที่สุด โดยเฉพาะ

ตารางที่ 1 ร้อยละของรายได้รวมของประชากรร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำที่สุด (หน่วย : ร้อยละ)

พ.ศ.	2519*	2524*	2529**	2531**	2535**
ร้อยละของรายได้รวม	6.05	5.14	4.55	4.50	3.80

ที่มา : * วรวิทย์ เจริญเลิศ. (2534 : 36)

** บุญลือ เดชานีรนาท. (2538 : 35)

นั้นก็หมายความว่าขณะที่จำนวนคนจนลดลง แต่ระดับความยากจนของคนจนกลับมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะส่วนแบ่งรายได้ของประชากรกลุ่มนี้ อยู่ในอัตราต่ำ และแนวโน้มของส่วนแบ่งรายได้ก็ลดลงอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามา จนถึง พ.ศ.2535 ประชากรกลุ่มนี้มีรายได้รวมกันไม่ถึงร้อยละ 4 ของรายได้รวมทั้งหมด ซึ่งส่วนแบ่งรายได้ลักษณะนี้ธนาคารโลกรายงานว่าเป็นที่ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ (อภิชาติ พงษ์ศรีหตุลชัย, 2539 : 30)

นักเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกซึ่งให้ความสำคัญกับการทำงานของกลไกราคาเห็นว่าปรากฏการณ์นี้เป็นเรื่องปกติ เพราะการลงทุนซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นเมื่อเจ้าของทุนได้รับผลประโยชน์สูงสุดจากการลงทุน ดังนั้นถ้าต้องการความ

ช่วงที่เศรษฐกิจเจริญเติบโตขยายตัวในอัตราสูง (รัตนสายคณิต, 2524 : 266) ทั้งนี้เพราะผู้กำหนดนโยบายเศรษฐกิจและผู้บริหารเศรษฐกิจจะระดับต่าง ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ได้รับแนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจจากสำนักนีโอคลาสสิก

ความรุนแรงของความยากจนที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการลงทุนที่ไม่สมดุลระหว่างภาคการเกษตรกับภาคนอกการเกษตร ส่งผลให้มูลค่าผลิตภัณฑ์ภายในประเทศเบื้องต้น (GDP) ของภาคการเกษตรสูงกว่าภาคการเกษตรมาก ขณะที่ภาคการเกษตรต้องรองรับแรงงานในอัตราส่วนที่สูงกว่ามากกว่าภาคการเกษตร ดังนั้นรายได้เฉลี่ยของประชากรในภาคการเกษตรจึงต่ำกว่าภาคการเกษตรหลายเท่า แม้ว่าแนวโน้มของแรงงานทั้งสองภาคการผลิตจะอยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน แต่สัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์

ตารางที่ 2 สัดส่วนผลิตภัณฑ์เบื้องต้นในประเทศ จำแนกตามภาคการผลิต (หน่วย : ร้อยละ)

ปี พ.ศ.	2529*	2530*	2531*	2532*	2533*	2534**
ภาคการผลิต						
การเกษตร	15.66	15.73	16.18	15.07	12.79	12.64
นอกการเกษตร	84.34	84.27	83.82	84.93	87.21	87.36
- อุตสาหกรรม	40.87	40.99	42.05	43.71	44.39	45.63
- บริการ	43.47	43.28	41.77	41.22	42.82	41.73
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : * สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เครื่องชี้ภาวะสังคม 2533. (มปป. : 98)

**สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เครื่องชี้ภาวะสังคม 2534. (มปป. : 104)

ภายในประเทศเบื้องต้นของภาคการเกษตรมีแนวโน้มลดลง ขณะที่สัดส่วน มูลค่าผลิตภัณฑ์ภายในประเทศเบื้องต้น ภาคนอกการเกษตร มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ความแตกต่างด้าน

เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากที่ยอมรับการลงทุนจึงต้องใช้ทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น ซึ่งทุนในการขยายการผลิตดังกล่าว ก็หาได้จากหน่วยงานราชการและนายทุน แต่ผลที่เกิดขึ้นกับ

ตารางที่ 3 สัดส่วนแรงงานของภาคการเกษตรและภาคนอกการเกษตร (หน่วย : ร้อยละ)

ปี พ.ศ.	2529*	2530*	2531**	2532**	2533*	2534**
แรงงาน						
การเกษตร	66.80	64.40	67.30	66.00	63.90	49.70
นอกการเกษตร	33.20	35.60	32.70	34.00	36.10	50.30
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : *สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เครื่องชี้ภาวะสังคม 2533. (มปป. : 109)

**สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เครื่องชี้ภาวะสังคม 2534. (มปป. : 115)

รายได้ของภาคการเกษตรกับภาคนอกการเกษตรจึงยังมีความแตกต่างกัน ดังตารางที่ 2 และตารางที่ 3

จากข้อมูลปี พ.ศ. 2534 ภาคการเกษตรรองรับแรงงานประมาณครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด แต่ผลิตภัณฑ์ในประเทศเบื้องต้นของภาคการเกษตรมีมูลค่าไม่ถึง 1 ใน 5 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์ในประเทศเบื้องต้น ขณะที่ภาคนอกการเกษตรมีแรงงานอยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน แต่มูลค่าผลิตภัณฑ์ภายในประเทศเบื้องต้นมีมากกว่า 4 ใน 5 ของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศเบื้องต้นทั้งหมด แรงงานในภาคการเกษตรส่วนใหญ่จึงมีฐานะยากจน และอัตราส่วนคนจนในภาคการเกษตรก็ได้เพิ่มจากร้อยละ 74 ในปี พ.ศ. 2531 เป็นร้อยละ 75.6 ในปี พ.ศ.2536 ขณะเดียวกันถ้าพิจารณาเฉพาะกลุ่มคนจนส่วนใหญ่ร้อยละ 84.2 ก็อาศัยอยู่ในเขตชนบท (บุญลือ เดชานีรนาท, 2538 : 35)

ผลตอบแทนจากการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจ

ปัจจัยหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตทางในช่วงที่ผ่านมาคือการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจโลก โดยภาคการเกษตรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและนายทุนด้วยการนำเสนอผลประโยชน์เพื่อจูงใจให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบการผลิตแบบตลาดแทนการผลิตเพื่อยังชีพเช่นในอดีต

เกษตรกรคือการประสพภาวะขาดทุนจากการผลิต เนื่องจากการตกต่ำของราคาสินค้าเกษตรซึ่งเกิดจากการเพิ่มขึ้นของอุปทานสินค้าเกษตรและกลไกการตลาดสินค้าเกษตรขาดประสิทธิภาพ เกษตรกรบางส่วนจึงกลายเป็นแรงงานไร้ปัจจัยการผลิตเนื่องจากต้องสูญเสียปัจจัยการผลิตให้กับสถาบันการเงินหรือนายทุนที่ไปกู้ยืมเงินสำหรับลงทุนทำการเกษตร ส่วนภาครัฐราชการกับนายทุนกลับเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากการขยายการผลิตในภาคการเกษตร โดยรัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้จากภาษี ค่าธรรมเนียมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลิตและการจำหน่ายสินค้าเกษตรเพิ่มมากขึ้น ขณะที่นายทุนการเกษตรก็ได้รับกำไรจากการค้าพืชผลการเกษตรเพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกัน เพราะกลไกการตลาดสินค้าเกษตรขาดประสิทธิภาพดังกล่าวมาแล้ว

การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรสู่ภาคนอกการเกษตร

ขณะเดียวกันการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและบริการมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เพราะได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากรัฐบาลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และส่งผลต่อการขยายตัวของการจ้างงานนอกภาคการเกษตร ดังตารางที่ 3 เมื่อการลงทุนและการจ้างงานนอกภาคการ

เกษตรขยายตัวจึงทำให้สัดส่วนของผลิตภัณฑ์ภายในประเทศเบื้องต้นของภาคการเกษตรเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงภาคการเกษตรและขยายตัวต่อเนื่องตลอดระยะเวลา (เนภาพร อติวานิชยพงศ์, 2533 : 221) ปรากฏการณ์นี้ทำให้ภาคอุตสาหกรรมมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจของประเทศเพิ่มขึ้น

ขณะที่ภาคการเกษตรมีบทบาทในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ภาคการเกษตรกลับมีบทบาทลดน้อยลง ทั้งนี้เพราะมูลค่าผลิตภัณฑ์และสัดส่วนแรงงานของภาคการเกษตรมีแนวโน้มลดลงตลอดเวลา (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, มปป. : 70) ซึ่งเกิดจากการขาดแคลนปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะพื้นที่เพาะปลูกที่ไม่สามารถขยายได้เหมือนในอดีต เพราะพื้นที่บางแห่งที่ประชาชนเคยทำการเกษตรมาก่อนก็ถูกรัฐบาลประกาศเป็นเขตป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ (วรวิทย์ อวิรุทธ์วรกุล และ จิราวรรณ รักรัษทอง, 2538 : 7) ขณะเดียวกันพื้นที่การเกษตรบางส่วนก็ถูกรัฐบาลประกาศเวนคืนเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมอื่น เช่น การสร้างเขื่อน สถานที่ราชการ และประชาชนบางส่วนต้องสูญเสียพื้นที่การเกษตรให้กับนายทุนเพราะไม่สามารถชำระหนี้ที่กู้ยืมมาได้ สาเหตุทั้ง 3 ประการดังกล่าวประกอบกับค่าจ้างแรงงานของภาคอุตสาหกรรมและบริการสูงกว่าภาคการเกษตร (Field, 1995 : 84) รวมทั้งแรงงานไม่ต้องกังวลเรื่องปัจจัยการผลิตอื่น ๆ มีเพียงกำลังกายก็สามารถทำงานได้ นอกจากนั้น หน่วยงานต่างๆ ของรัฐและเอกชนก็ได้สนับสนุนให้แรงงานไหลออกจากภาคการเกษตรทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้เพราะทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าแรงงานภาคการเกษตรมีผลิตภาพทางเศรษฐกิจต่ำกว่าแรงงานภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ขณะเดียวกันกิจการต่างๆ นอกภาคการเกษตรก็ต้องการแรงงานราคาถูกลงจากภาคการเกษตร โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกซึ่งต้องการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำกว่าประเทศคู่แข่งอื่นๆ (Drakakis-Smith, 1997 : 54) ดังนั้นแรงงานส่วนเกินของภาคการเกษตรจึงเคลื่อนย้ายออกไปทำงานทำในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และจริงจิงในเขตเมืองใหญ่และเมืองหลักในแต่ละภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานของระบบเศรษฐกิจไทยดังกล่าว ส่งผลให้การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจของแรงงานต้องพึ่งพาทุนภายนอกชุมชนมากขึ้น แรงงานต้องแยกตัวออกจากชุมชนเพื่อทำงานตอบสนองความต้องการของทุนภายนอก (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 35) เกษตรกรที่ประสบปัญหาขาดปัจจัยการผลิตและกลไกการตลาดขาดประสิทธิภาพก็ได้ทิ้งทุ่งนา ย้ายถิ่นเข้าทำงานในเมือง แรงงานเหล่านี้มีอยู่ 4 ลักษณะด้วยกันคือ กลุ่มแรกเป็นแรงงานที่มีทักษะฝีมือเฉพาะทาง กลุ่มนี้อาจจะทำงานทำตามที่ต้องการแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยของแรงงานทั้งหมด กลุ่มที่สองเป็นแรงงานที่พอมือทักษะฝีมือบ้างอาจจะได้งานที่ไม่หนักแต่ต้องทำเป็นเวลายาวนานในแต่ละวัน เช่น พนักงานหน้าร้าน พนักงานปั้มน้ำมัน พนักงานสถานบริการ บันเทิง คนรับใช้ตามบ้าน กลุ่มที่สามเป็นแรงงานที่ไม่มีทักษะฝีมือแต่มีความตั้งใจ แน่วแน่ที่จะหางานทำในเมือง ก็อาจจะได้ทำงานประเภท 3 ดี (3D Dirty, Difficult, Dangerous) (Field, 1995 : 29) เช่น กรรมกรก่อสร้าง กรรมกรในการขนส่ง ลูกเรือประมง โดยต้องอดทนทำงานหนักเพื่อแลกกับค่าจ้างขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด และกลุ่มที่สี่เป็นแรงงานที่ไม่มีทักษะฝีมือและนายจ้างไม่ต้องการหรือไม่พร้อมจะทำงานรับจ้าง แรงงานกลุ่มนี้จะทำงานอิสระ เช่น พ่อค้าเร่ รับจ้างทั่วไป ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปตามเขตเมืองใหญ่และเมืองหลักในแต่ละภูมิภาค

แรงงานไร้ปัจจัยการผลิตและขาดทักษะความชำนาญในการทำงานนอกภาคการเกษตร

อย่างไรก็ตามแรงงานดังกล่าวยังนับว่าโชคดีที่ยังมีงานให้ทำและมีรายได้แน่นอนแม้ว่าจะเป็นรายได้ต่ำ ทั้งนี้เพราะยังมีแรงงานอีกกลุ่มหนึ่งที่ออกมาจากภาคการเกษตรด้วยสาเหตุเดียวกัน แต่ทำงานทำในภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการในเขตเมืองไม่ได้ เนื่องจากไม่มีความพร้อมและไม่มีความสามารถที่จะไปทำงานในเขตเมือง แรงงานกลุ่มนี้จึงเป็นแรงงานอิสระหรือแรงงานชั่วคราวในชนบท แรงงานเหล่านี้มีอยู่ประมาณ ร้อยละ 16 - 17 ของประชากรทั้งหมด (Drakakis-Smith, 1997 : 75) ลักษณะสำคัญของ

แรงงานกลุ่มนี้คือขาดปัจจัยการผลิตและขาดทักษะความชำนาญในการประกอบอาชีพเฉพาะด้าน จึงจัดเป็นกลุ่มคนจนของสังคมที่มีรายได้ต่ำแต่มีรายจ่ายสูง

แรงงานที่ขาดปัจจัยการผลิตและขาดทักษะความชำนาญหรือไม่สะดวกในการทำงานภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการในเขตเมืองก็จะปรับตัวในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยจะทำงานหารายได้เลี้ยงครอบครัวอยู่ในชุมชน แรงงานกลุ่มนี้จะทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในลักษณะการใช้แรงงานเข้มข้น ส่วนเทคโนโลยีการผลิตก็เป็นแบบง่าย ๆ วัตถุดิบในการผลิต ก็หาจากทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน การผลิตไม่มีผู้ใดผูกขาด ทุกคนสามารถเข้ามาทำได้ และทุกคนจะทำโดยไม่มีทางเลือกงานใดๆทั้งสิ้น (Drakakis-Smith, 1997 : 65) สภาพดังกล่าวเกิดขึ้นกับแรงงาน

ในชุมชนหลายแห่งที่เลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพราะข้อจำกัดเรื่องปัจจัยการผลิตและกลไกการตลาด แรงงานคนจนจึงถูกบีบคั้นให้แสวงหากิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของคนเหล่านี้

จึงแตกต่างจากประชาชนทั่วไปที่ยังมีปัจจัยการผลิตหรือไม่มีปัจจัยการผลิตแต่มีทักษะความชำนาญเฉพาะด้านในการประกอบอาชีพอย่างอื่น

กิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจน

ภาพรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจนในเขตชนบทของประเทศยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนทั้งนี้เพราะการศึกษาเรื่องความยากจนของแต่ละพื้นที่ แต่ละโครงการในช่วงเวลาที่ผ่านมาใช้เกณฑ์กำหนดความยากจนแตกต่างกัน (อภิชาติ พงษ์ศรีหรือตุลชัย, 2539 : 29) อย่างไรก็ตามจากลักษณะทางด้านกายภาพ กิจกรรมการผลิตและโครงสร้างเศรษฐกิจของชุมชนในประเทศซึ่งมีความใกล้เคียงกันจึงพอจะอนุมานได้ว่าคนจนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพใกล้เคียงกันจากการศึกษาชุมชนประมงชายฝั่งแห่งหนึ่งของจังหวัดปัตตานี

พบว่าครอบครัวของชาวประมงชายฝั่งส่วนหนึ่งต้องเลิกทำการประมงชายฝั่งเพราะประสพภาวะขาดทุนเนื่องจากการเข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่จำเป็นต้องใช้ทุนในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น แต่รายได้จากการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งกลับลดลงซึ่งมีสาเหตุมาจากปริมาณและความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดลง รวมทั้งการขยายตัวของกิจการประมงขนาดใหญ่หรือกิจการประมงที่มีทุนสูง โดยเฉพาะเรืออวนรุน เรืออวนลากซึ่งมีเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่ทันสมัยเข้ามาแย่งพื้นที่การประมงของชาวประมงรายย่อย และการบุกรุกพื้นที่ชายฝั่งเพื่อการทำนาุ้งของนายทุนที่เป็นตัวการก่อให้เกิดการทำลายระบบนิเวศชายฝั่งก็ส่งผลถึงการลดลงของปริมาณสัตว์น้ำ (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 33-34) สาเหตุดังกล่าวส่งผลให้ชาวประมง

ชายฝั่งส่วนหนึ่งต้องออกจากการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งเพราะรายได้ไม่คุ้มทุน

ขณะเดียวกันประชากรกลุ่มดังกล่าวก็ไม่มีที่ดินสำหรับทำการผลิตใด ๆ แรงงานที่เคยประกอบอาชีพประมงชายฝั่งและกิจกรรมที่ต่อเนื่องกับการประมง

*เนื่องจากไม่มีความพร้อม
และไม่มีความสามารถที่จะ
ไปทำงานในเขตเมือง แรงงาน
กลุ่มนี้จึงเป็นแรงงานอิสระ
หรือแรงงานชั่วคราวในชนบท*

ชายฝั่งได้กลายเป็นแรงงานรับจ้างอิสระในหลายลักษณะคือผู้ชายจะออกไปหางานรับจ้างชั่วคราวนอกชุมชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเดินทางไปทำงานต่างประเทศ แรงงานส่วนใหญ่จะไปทำงานก่อสร้าง รับจ้างกรีดยางหรือเป็นลูกจ้างร้านอาหารในประเทศมาเลเซียซึ่งมีรายได้สูงกว่าการทำงานลักษณะเดียวกันในประเทศ (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 31) จากรายงานการวิจัยเรื่องสภาพการมีงานทำและการว่างงานในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่าแรงงาน ร้อยละ 48.89 ที่เดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียไม่ได้ขออนุญาตทำงาน (อหวิง ลำนุ้ย, 2540 : 204) ดังนั้นแรงงานจึงต้องยอมรับเงื่อนไขในลักษณะที่เสียเปรียบนายจ้างทุกเรื่องโดยเฉพาะปัญหาการกดค่าจ้าง นอกจากนี้แรงงาน ยังมีความเสี่ยงสูงต่อการถูกหลอกลวงหรือถูกเจ้าหน้าที่ของมาเลเซียจับกุม การทำงานของแรงงานที่ออกไปทำงาน

นอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นการทำงานในประเทศหรือต่างประเทศ แรงงานจะได้รับค่าจ้างเป็นรายวันพันธะสัญญาการทำงานจะเป็นไปในลักษณะผู้ว่าจ้างกับผู้รับจ้างมิใช่ นายจ้างกับแรงงาน เพราะการรับจ้างทำงานไม่มีเงื่อนไขใดๆ กับผู้ว่าจ้าง การทำงานของแรงงานจึงไม่มีความมั่นคงแน่นอนแต่ประการใด แม้แต่แรงงานที่ทำงานอยู่บริเวณใกล้เคียงกับชุมชนก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น แรงงานที่รับจ้างเฝ้านาุ้งจะถูกเลิกจ้างทันทีเมื่อมีแรงงานจากภาคอีสานที่ยอมรับค่าจ้างต่ำกว่ามาทำงานกับเจ้าของนาุ้ง (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 32) แรงงานทุกคนจึงต้องปรับตัวให้สามารถทำงานได้ทุกลักษณะไม่ว่าจะเป็นงานด้านการผลิตหรืองานบริการ ถ้ามีงานก็ได้ทำงาน มีรายได้ ถ้าไม่มีงานก็ไม่ได้ทำงานและไม่มีรายได้ (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 34) การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในเขตชนบทและแม้แต่ชุมชนของต่างประเทศ ก็มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เช่น ชุมชนประมงไฟโนแกรมในอินเดีย (Wilber and Jameson, 1992 : 479) ซึ่งพบว่าแรงงานจำนวนมากในชุมชนที่มีฐานะยากจนเคยทำงานในภาคการเกษตรมาก่อน แต่ต้องออกจากภาคการเกษตรเพราะขาดปัจจัยการผลิต หลังจากออกจากภาคการเกษตรแล้วแรงงานเหล่านี้ก็ปรับตัวให้มีความยืดหยุ่นในการทำงาน สามารถทำงานได้ทุกชนิดที่มีผู้ว่าจ้างเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว

ส่วนแรงงานสตรีของครอบครัวที่เคยมีบทบาทเป็นผู้คัดเลือกและ/หรือนำผลผลิตไปจำหน่าย รวมทั้งการแปรรูปผลผลิตก็ต้องปรับรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเมื่อสมาชิกของครอบครัวเลิกอาชีพประมง แรงงานสตรีดังกล่าวก็จะทำงานรับจ้างเลือกกุ้ง แกะปู ล้างปลาและทำปลาเค็มให้กับนายทุนในชุมชน ขณะที่แรงงานสตรีบางส่วนที่ทำงานในชุมชนไม่ได้ก็อาจจะรับงานจากนายทุนนอกชุมชนมาทำที่บ้านของตนเองโดยได้รับค่าจ้างตามปริมาณงาน ถ้ามีงานมากก็มีรายได้มาก แต่ถ้ามีงานน้อยก็มีรายได้น้อย เช่น อาชีพรับจ้างแกะปลาซึ่งจ่ายค่าจ้างตามปริมาณงานคือกิโลกรัมละ 4 บาท แรงงานแต่ละคนจึงได้รับค่าจ้างสูงสุดไม่เกินวันละ 40 บาท

(แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 32) เวลาที่ไม่มีงานก็ไม่มีรายได้และการทำงานให้นายจ้างจากนอกชุมชนก็ไม่มีเงื่อนไขหรือพันธะสัญญาด้านแรงงานใดๆ กับนายจ้างซึ่งเป็นการทำงานลักษณะเดียวกันกับแรงงานชาย (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป. : 31) ข้อตกลงการทำงานในลักษณะดังกล่าวแรงงานเป็นผู้เสียเปรียบตลอดเวลาเพราะแรงงานเหล่านี้จะถูกกดค่าจ้างให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยแรงงานไม่มีอำนาจต่อรองเรื่องใด ๆ เลย แม้แต่เงินชดเชยเมื่อผู้ว่าจ้างเลิกจ้าง สภาพการทำงานดังกล่าวใกล้เคียงกับแรงงานสตรีที่ทำงานอุตสาหกรรมอยู่กับบ้าน (เบญจา จิรภัทรพิมล, 2538 : 51) นอกจากนั้นแรงงานอีกส่วนหนึ่งของครอบครัวโดยเฉพาะเด็ก ๆ ก็จะออกหาพืชผัก ผลไม้หรือสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่เป็นทรัพยากรของส่วนรวมซึ่งมีอยู่ในชุมชนเพื่อเอาไปเป็นอาหารภายในครอบครัว

แรงงานเหล่านี้ทั้งแรงงานชาย แรงงานสตรีและแรงงานเด็กไม่สามารถจำแนกได้ว่าเป็นแรงงานในภาคการผลิตใด เพราะทุกคนจะทำงานทุกอย่างที่มีรายได้หรือมีผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ คนเหล่านี้จะทำงานติดต่อกันเป็นเวลายาวนานในแต่ละวัน โดยเฉพาะช่วงเวลาที่มิงานหรือสภาพแวดล้อมภายในชุมชนเอื้อต่อการทำงาน กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับสมาชิกของครัวเรือนยากจนเท่านั้น ซึ่งสมาชิกทุกคนของครัวเรือนต้องทำเพื่อการอยู่รอดของตนเองและครอบครัว

วิถีชีวิตของคนจน

เมื่อรูปแบบการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมก็จะส่งผลต่อการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนเหล่านี้ด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จะปรับวิถีชีวิตของตนเองและสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้อยู่รอด โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะรวมกลุ่มอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านทางเครือข่ายคนจน ไม่มีการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากนายทุนในชุมชน เพราะการพึ่งพานายทุนจะทำให้คนจนต้องประสบความยุ่งยากลำบากอย่างต่อเนื่องขณะเดียวกันนายทุนก็ไม่สนใจที่จะให้ความช่วยเหลือเนื่องจาก

กลุ่มคนจนดังกล่าวไม่มีหลักประกันใดๆทั้งสิ้น ดังนั้นในช่วงเวลาวิกฤติทางเศรษฐกิจหรือประสบความยุ่งยากอย่างในครอบครัวอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาของวิลเบอร์และเจมสันพบว่าคนจนในชุมชนโพโนแกรม (Wilber and Jameson, 1992 : 482) จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวหลายวิธี เช่น การรับจ้างเลี้ยงสัตว์เพื่อปันลูกกับเจ้าของแล้วแบ่งผลผลิตเป็นสัตว์ตามเงื่อนไขที่ตกลงกัน ซึ่งคนจนเสียเปรียบตลอดเวลา ถ้าจำเป็นต้องใช้เงินก็จะมีการกู้ยืมเงินจากกลุ่มคนจนด้วยกัน ซึ่งเป็นการกู้ยืมที่ไม่ต้องมีการค้ำประกันเพราะไม่ได้หวังผลประโยชน์จากการให้กู้ยืมและผู้กู้ก็ไม่มีหลักทรัพย์สินใดๆมาค้ำประกันการกู้ยืม ซึ่งการกู้ยืมดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงกันกับการกู้ยืมของคนจนจากชุมชนประมงชายฝั่งที่เกิดจากความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันของกลุ่มคนจน (แผนกวิชาพัฒนาสังคม, มปป : 41-42) นอกจากนี้บางรายก็จะขายทรัพย์สินของครอบครัวหรือของสมาชิกในครอบครัวเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในภาวะวิกฤติ ขณะที่บางรายจะย้ายถิ่นออกจากชุมชนเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในลักษณะการไปตายเอาดาบหน้า เมื่อใช้วิธีการดังกล่าวแล้วยังไม่สามารถบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวลงได้ คนจนก็จะปรับวิถีชีวิตของตนเองและครอบครัว โดยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการกินอาหาร (Wilber and Jameson, 1992 : 484) เช่น เมื่อมีเงินหรือสามารถกู้ยืมได้ สมาชิกในครอบครัวก็จะได้กินอาหารเหมือนคนอื่น ๆ แต่เป็นอาหารที่มีราคาถูกที่สุดในชุมชน เวลาไม่มีเงินก็ขูดดินหาอาหารจากธรรมชาติ ซึ่งอาจจะได้พืชผัก ผลไม้ หัวมัน เอามาปรุงเป็นอาหารแบ่งกันกินในครอบครัว หลังจากกินอาหารแล้วก็จะดื่มน้ำตามเข้าไปมาก ๆ เพื่อจะลดความรู้สึกหิวลง ทั้งนี้ครอบครัว

คนจนใช้เวลามากกว่า 15 วันในสามสัปดาห์สำหรับการหาอาหารจากป่า ขณะเดียวกันหลายครัวเรือนปรับรูปแบบการกินอาหาร เช่น การกินอาหารไม่ครบสามมื้อ การลดปริมาณสารอาหาร "กินอาหารมือเดียวเพื่อสองมือ" หรือ "เรากินอาหารวันหนึ่งแล้วถือศีลอดวันหนึ่ง" และถ้ามีเงินก็จะมีการวางแผนก่อนการใช้เงิน "ถ้ามีเงินเราจะเอาไว้ใช้พุงนี้แทนที่จะใช้ซื้ออาหารทันที ก่อนซื้อจะต้องมีการวางแผนการใช้เงินนั้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยจะใช้เวลา 1 คืน ในการวางแผนการใช้เงินก่อนตัดสินใจซื้อสินค้า เพราะสมาชิกในครอบครัวแต่ละคนมีความต้องการไม่เหมือนกัน"

สมาชิกของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มีสุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะการเกิดภาวะทุพโภชนาการกับสมาชิกในครัวเรือนทั้ง ๆ ครัวเรือนเหล่านี้ใช้รายได้ร้อยละ 80 สำหรับซื้อหาอาหารเพื่อบริโภค สตรีจากหลายครัวเรือนสรุปถึงสาเหตุความยากจนว่า 'เราจนเพราะเราไม่มีที่ดินทำกิน และสามีเราไม่มีงานทำ' การปรับวิถีชีวิตในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวคนจนทำไปเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวในระยะสั้นมากกว่าความมั่นคงหรือความมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวในระยะยาว วิถีชีวิตของกลุ่มคนจนที่กล่าวมาแม้จะเป็นของคนจนในชุมชนต่างประเทศ แต่ก็พอจะเปรียบเทียบกับคนจนในประเทศได้ ทั้งนี้บนสมมุติฐานการมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน

ประเด็นที่ต้องพิจารณา

การเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนจนในชนบท ถ้าพิจารณาจากด้านมูลค่าของผลิตภัณฑ์ภายในในประเทศเบื้องต้นที่คนจนเป็นผู้ผลิตก็คงไม่มีผลกระทบต่อ

กลุ่มคนเหล่านี้จะปรับวิถีชีวิตของตนเองและสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้อยู่รอด โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะรวมกลุ่มอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันผ่านทางเครือข่ายคนจน ไม่มีการพึ่งพาทางเศรษฐกิจจากนายทุนในชุมชน

ความมั่นคงหรือเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจโดยรวม ทั้งนี้เพราะมูลค่าของผลิตภัณฑ์มีอัตราส่วนต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่าของผลิตภัณฑ์ทั้งหมดของระบบเศรษฐกิจของประเทศ และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มคนจนดังกล่าวผลิตส่วนใหญ่ก็ถูกนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตมากกว่าการนำเข้าสู่ระบบตลาด แต่ถ้าพิจารณาจากการทำงานทางเศรษฐกิจของคนจนจากทางด้านแรงงานก็จะเห็นว่าการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการผลิตและการพัฒนาคุณภาพแรงงานของระบบเศรษฐกิจด้วยดังนี้

ประสิทธิภาพการผลิต ระบบเศรษฐกิจของประเทศต้องสูญเสียแรงงานเชิงเศรษฐกิจจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะแรงงานคนจนในชนบทส่วนใหญ่จะทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อยังชีพมากกว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตลาด ขณะเดียวกันแรงงานบางส่วนที่ยังทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตลาดก็ทำงานได้ไม่เต็มที่ เนื่องจากข้อจำกัดด้านปัจจัยการผลิต ผลผลิตโดยส่วนรวมของระบบเศรษฐกิจจึงมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

การพัฒนาคุณภาพแรงงาน คุณภาพแรงงานของกลุ่มคนจนเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นก็อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่า ขณะเดียวกันการพัฒนาคุณภาพของแรงงานกลุ่มนี้ก็กลับทำได้น้อยกว่า เพราะส่วนใหญ่จะไม่เข้าร่วมกับระบบเศรษฐกิจของประเทศโดยตรงหรือเข้าร่วมเพียงบางส่วน ดังนั้นโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาคุณภาพแรงงานจากหน่วยงานของรัฐบาลหรือองค์กรธุรกิจอื่นๆ จึงทำไม่ได้ ส่วนการพัฒนาคุณภาพแรงงานด้วยตนเองของคนจนก็ทำไม่ได้เลยเพราะแรงงานขาดแคลนทรัพยากรและเวลาส่วนใหญ่ของแรงงานถูกใช้ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวมากกว่าการแสวงหาวิธีการพัฒนาคุณภาพแรงงาน

นอกจากนี้ก็มีผลกระทบด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ แต่ไม่รุนแรงเท่ากับการเรื่องประสิทธิภาพการผลิตและการพัฒนาคุณภาพแรงงาน ทั้งนี้เพราะปัญหาทั้ง 2 ประการดังกล่าวเป็นต้นเหตุที่จะนำกลุ่มคนจนไปสู่ความยากจนมากยิ่งขึ้น トラบโดที่กลุ่มคนจนเหล่านี้ยังต้อง

ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและดำรงชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีการแข่งขันเช่นปัจจุบัน รวมทั้งส่งผลต่อปริมาณการผลิตสินค้าและบริการของระบบเศรษฐกิจซึ่งจะทำการผลิตได้น้อยกว่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นหน่วยงานราชการหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาเรื่องเหล่านี้ด้วยในการพัฒนาหรือส่งเสริมอาชีพให้คนจนในชนบท ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ เกิดประโยชน์กับคนจนมากกว่าเกิดประโยชน์กับหน่วยงานของรัฐบาลหรือองค์กรธุรกิจที่อยู่นอกชุมชน

สรุป

ปัจจุบันแรงงานไร้ปัจจัยการผลิตที่ขาดทักษะความชำนาญในการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศ และนับวันจำนวนของคนเหล่านี้ก็จะเพิ่มสูงขึ้น เพราะปัญหาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขาดความสมดุลระหว่างภาคการผลิตและนโยบายด้านเศรษฐกิจต่างๆที่เน้นการส่งเสริมและสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมและบริการมากกว่าภาคการเกษตร ขณะที่โครงสร้างและกลไกการตลาดสินค้าเกษตรยังไม่ได้มีการแก้ไข รวมทั้งกฎระเบียบต่างๆของทางราชการเปิดโอกาสให้พ่อค้า นายทุนสามารถแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดจากการทำหน้าที่ด้านการตลาดสินค้าเกษตรได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย สภาวการณ์ดังกล่าวได้บีบบังคับให้เกษตรกรต้องสูญเสียปัจจัยการผลิตและกลายเป็นแรงงานไร้ปัจจัยการผลิต แต่คนจนกลุ่มดังกล่าวอยู่ในลักษณะอดทน ไม่เรียกร้องขอความช่วยเหลือใด ๆ ประกอบกับความจำเป็นในการหาเลี้ยงชีพของคนกลุ่มนี้มีมากกว่าการออกมาเรียกร้องขอความช่วยเหลือ ขอความเห็นใจจากชุมชน เพราะเมื่อใดที่หยุดงานเพื่อเรียกร้องเมื่อนั้นก็ไม่มียัง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ จึงมองไม่เห็นความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนจน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า ผลของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายสู่ประชาชนทั่วไปอย่างแท้จริง ยิ่งกว่านั้นประชาชนบางส่วนกลับต้องสูญเสียผลประโยชน์ให้กับาการเจริญ

เติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ และอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังมีเพิ่มมากขึ้นเท่าใดความรุนแรงของความยากจนก็จะเพิ่มมากขึ้นเท่านั้นด้วย ทั้งนี้เพราะการเติบโตของแต่ละภาคการผลิตขาดความสมดุล ไม่เอื้อซึ่งกันและกัน การแก้ปัญหาความยากจนที่ผ่านมาทำได้แค่

ลดจำนวนผู้ที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ลง แต่ระดับความยากจนของบุคคลที่อยู่ใต้เกณฑ์กลับมีความรุนแรงเพิ่มขึ้น ดังนั้นถ้าต้องการความมีเสถียรภาพและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนก็ต้องให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจน โดยเฉพาะคนจนที่เกิดจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

เอกสารอ้างอิง

- นภาพร อติวานิชยพงศ์. 2533. "ปัญหาแรงงานภายใต้นโยบายมุ่งสู่ความเป็นนิคส์" รายงานคุณภาพการพัฒนาสถานะแนวใหม่ และทางเลือกของประชาชนไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญลือ เดชานันท์. 2538. "การกระจายรายได้และการกระจายการพัฒนาสู่ภูมิภาคและชนบท" วารสารเศรษฐกิจและสังคม. 32 : 4 (กรกฎาคม - สิงหาคม 2538). 33 - 47.
- เบญจมา จิรภัทรพิมล. 2538. "สตรีกับการทำงานอุตสาหกรรมอยู่กับบ้าน" วารสารวิจัยสังคม. 18 : 2 (มีนาคม - เมษายน 2538). 51
- แผนกวิชาพัฒนาสังคม. รายงานการฝึกงานภาคสนามนักศึกษาวิชาเอกพัฒนาสังคม ปีการศึกษา 2539 ณ หมู่บ้านบางปลาหมอ หมู่ที่ 8 ตำบลดง อำเภอนองจิก หมู่ที่ 2 ตำบลสุระสมิแล อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี. แผนกวิชาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- รัตนา สายคณิต. 2524. พัฒนาเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. 2534. "เศรษฐกิจไทยในระบบเศรษฐกิจโลก" พลวัตไทยมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง. (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังสิต พิริยรังสรรค์ บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และจิรารัตน์ รัชชทอง. 2538. "ประชาชนมองปัญหาของตนเองอย่างไร" วารสารเศรษฐกิจและสังคม. 32 : 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน). 4 - 14.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. มปป. เครื่องชี้ภาวะสังคม 2533. กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพรินติ้ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. มปป. เครื่องชี้ภาวะสังคม 2534. กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพรินติ้ง.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. มปป. เครื่องชี้ภาวะสังคม พ.ศ. 2537. มปป.
- อภิชาติ พงษ์ศรีทูลชัย. 2539. "ดัชนีวัดความยากจนและการกระจายรายได้ของเกษตรกร" วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร. 15 : 2 (ธันวาคม 2539) 25 - 44.
- อาหวัง ล่ามย์, อับดุลรอฮิด เจมะมะ, กุสุมา ล่ามย์. 2540. "สภาพการณ์งานทำและการว่างงานในชุมชนมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้" วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 3 : 1 (มกราคม-เมษายน 2540). 189-206.
- Drakakis-Smith, David. 1997. *The Third World City*. London : Methuen & Co.Ltd.
- Field, Graham. 1995. *Economic Growth and Political Change in Asia*. London : MacMillan.
- Wilber, Charls K, and Jameson, Kenneth P. 1992. *The Political Economy of Development and Underdevelopment*. Singapore : Mc-Grawhill.